

Α΄ ΗΜΕΡΙΔΑ ΨΑΛΤΙΚΗΣ
«Ψαλτική επιτέλεση ή Περί της λειτουργίας του Μέλους»

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ¹
-Παντελής Σιώκος-

Πρόλογος

Από τήν πρώτη στιγμή πού ανακοινώθηκε η πρόταση για «ένα δικό μας συνέδριο», ένα συνέδριο όπου δέν θά ακούσουμε – μόνον – κάποιους άλλους νά μιλούν, αλλά, θά μπορούσαμε εάν θέλαμε νά μιλήσουμε καί εμείς, μέ διεπέρασε μία πνοή ενθουσιασμού. -Ωραία, σκέφτηκα, άς δούμε τί θέματα έχουμε νά θέσουμε, άς διερευνήσουμε κοινά σημεία καί πιθανές αποκλίσεις καί διαφωνίες. Άς ανοίξουμε τήν συζήτηση. Άς φυσήξει λίγο φρέσκος άνεμος στό ψαλτήρι, άς ακουστούν καί ζητήματα πού δέν αφορούν μόνον στίς τεχνικές, στά ακούσματα, στά διαστήματα, τούς ήχους, τά ισοκρατήματα, τήν παλαιά καί νέα γραφή, τούς παλαιούς καί συγχρόνους δασκάλους.. Ευκαιρία – σκέφτηκα – νά συζητήσουμε κάποια ζητήματα πού δέν τίθενται εύκολα πρός συζήτησιν ούτε στίς σχολές ψαλτικής αλλά ούτε καί στό γενικότερο περιβάλλον τής Εκκλησίας.

Καταλαβαίνετε ίσως ότι μάλλον δέν πρόκειται νά μιλήσω για τεχνικά ζητήματα τής ψαλτικής – άν καί παρακάτω, στό τέλος, τό κάνω καί αυτό! -. Δέν θά αναφερθώ επίσης σέ ζητήματα πνευματικού περιεχομένου. Έχουμε πνευματικούς, έχουμε Πατέρες, Αγίους, ο λόγος τους μάς καλύπτει. Θά μιλήσω για τήν δική μου εμπειρία. Αυτό πού μπορώ νά κάνω εγώ καί πού είναι ταυτόχρονα καί αυτό πού έχω ανάγκη νά κάνω είναι νά μιλήσω για τήν δική μου εμπειρία, για τίς δικές μου σκέψεις, για τούς δικούς μου προβληματισμούς σέ όσον αφορά αυτά πού έχω βιώσει καί συνεχίζω νά βιώνω μέσα στό περιβάλλον τής Εκκλησίας καί ειδικότερα στό περιβάλλον τού ψαλτηρίου.

Κατ' αρχήν, από παιδί μου άρεσε νά πηγαίνω δίπλα στό ψαλτήρι καί νά ψέλνω μαζί μέ τούς ψάλτες, όπως μού άρεσε βέβαια καί μά τραγουδάω. Τά χρόνια εκείνα ο εκκλησιασμός ήταν μαζικός καί υποχρεωτικός. Τά αγόρια μοιράζονταν ανάμεσα στό ιερό καί στό ψαλτήρι.. Κατηχητικά είχαμε, υποχρεωτικά καί αυτά, μαθήματα ψαλτικής δέν μάς έκανε ωστόσο κανείς, ούτε ακούστηκε –στά σχολεία πού βρέθηκα εγώ– νά μιλήσει κανείς για κάτι τέτοιο. Δέν θυμάμαι πόσο καλλίφωνοι ή μή ήταν οι ψάλτες μας, δέν μού αποτυπώθηκε κάτι τέτοιο. Αυτά πού μού έμειναν από τά παιδικά μου χρόνια ήταν κάποια τροπάρια: «Σώσον Κύριε τόν λαόν σου...», «Πλούσιοι επτώχευσαν καί επείνασαν...», «Τόν νυμφώνα σου βλέπω...», καί τά απολυτίκια τών ναών πού πήγαίνα: του Αγ.Σπυρίδωνος, της Χριστού Γεννήσεως, της Ζωοδόχου Πηγής καί...οι ευχές τής απολύσεως!: «Ο ευλογών τούς ευλογούντας Σε Κύριε...». Οι ψάλτες μάς βάζανε πού καί πού νά πούμε το «Πατερ ημών» αλλά γενικά έπρεπε νά πλησιάζουμε «μέ τρόπο» τό

---

¹ Η εισήγηση αυτή παρουσιάστηκε στην προηγούμενη ήμερίδα τής Σχολής μας στό Προκόπι Εύβοίας, στίς 28 Μαΐου 2011. Δημοσιεύεται καί εδώ, ώστόσο, γιατί έχει άμεση συνάφεια μέ την θεματική τής φετινής Ήμερίδας.

ψαλτήρι καί νά είμαστε προσεκτικοί για νά μήν τούς ενοχλούμε. Στό κατηχητικό είχαμε τραγουδάκια πού μάς τά μάθαιναν οι δασκάλες καί οι κατηγήτριες αλλά αυτά δέν είχαν σχέση μέ τήν Ψαλτική. Λέγαμε βέβαια καί τό «τη Υπερμάχω» στίς εθνικές εορτές, αυτό ήταν όλο.

Δέν θυμάμαι ποτέ νά ονειρεύτηκα νά γίνω ψάλτης, αντίθετα θά ήθελα πολύ νά γίνω τραγουδιστής ή ποδοσφαιριστής, κάτι πού δέν κατάφερα! Εγκατέλειψα την Εκκλησία κάπου στά μισά τής εφηβείας. Η τελευταία φορά πού πήρα αντίδωρο ήταν όταν ο παππάς μας μέ άγρια φωνή μού έκανε παρατήρηση μπροστά σέ όλον τόν κόσμο γιατί πήρα τό αντίδωρο χωρίς νά τού φιλήσω τό χέρι. Άφησα τό αντίδωρο στό πανέρι καί έφυγα. Θά περνούσε πάνω κάτω μιά εικοσαετία πρίν ξαναπάρω αντίδωρο καί ασπαστώ χέρι ιερέα...

Τό ότι είμαι Έλληνας τό ανεκάλυψα όταν βρέθηκα μακριά από τήν Ελλάδα καί μπόρεσα νά δω τό είδωλό μου μέσα στά βλέμματα τών άλλων, τών διαφορετικών. Εκεί αντιμετώπισα καί τό χάλι μου, τήν αθλιότητα καί τήν κατάντια μου. Γιατί έτσι γίνεται: Οι «άλλοι», οι «ξένοι» σέ βοηθάνε, χωρίς καν νά θέλουνε τίς περισσότερες φορές νά γνωρίσεις τόν εαυτό σου. Η συναίσθηση τής διαφορετικότητας μέ έσπρωξε νά αναζητήσω τίς ρίζες μου, τήν αρχή τής δικής μου προσωπικής υπόστασης, τής δικής μου προσωπικής καταγωγής. Η πόρτα τής Εκκλησίας δέν ήταν κλειστή. Τήν πέρασα ξανά μέ δέος, μέ αμφιβολία, μέ πολλά ερωτηματικά καί επιφυλάξεις.

Τό περιβάλλον ήταν γνωστό, σχεδόν οικείο. Ευτυχώς τά πρόσωπα ήταν άγνωστα γιατί δέν θά άντεχα τά περίεργα βλέμματα αυτών από τούς οποίους είχα ξεφύγει πρίν απί μιά εικοσαετία.... Έπιασα ένα στασίδι παράμερα. Απέφευγα νά κάνω τόν σταυρό μου, δέν μού πήγαινε, είχα ακόμη ένα σωρό ερωτηματικά. Τό έκανα ωστόσο σύστημα καί κάθε Κυριακή πήγαινα στήν Λειτουργία. Είχα θέματα, είχα ερωτηματικά, είχα αμφιβολίες, φόβους, αβεβαιότητες, αλλά...ήθελα καί νά ψάλω μαζί μέ τούς ψάλτες!

Δέν καταλάβαινα γιατί ολόκληρη τήν Ακολουθία έπρεπε νά μένω σιωπηλός καί νά ακούω άλλους νά διαβάζουνε αλλά κυρίως νά ψέλνουνε. «Μετεκόμισα» λοιπόν μέ τρόπο σέ θέση πού θά μού γινότανε συνήθεια στήν συνέχεια: Πίσω από τό ψαλτήρι. Εκεί ήμουν κοντά στους ψάλτες ώστε νά μπορω άφοβα νά «μουρμουράω» χωρίς νά εισπράτω βλέμματα περιεργείας από τό υπόλοιπο «ποιμνιο». Έμεινα σέ αυτήν τήν θέση αρκετό καιρό, χρόνια νομίζω. Κάποτε πού είχα πάει στό χωριό μου του Αγίου Γεωργίου, φαίνεται πώς μού ξέφυγε κάποια κορώνα λόγω υπερμέτρου ενθουσιασμού στό «Χριστός Ανέστη» καί ο ψάλτης, ένα νέο παιδί, γύρισε νά δει ποιός φώναζε πίσω από τήν πλάτη του. Μού έκανε νόημα νά πάω στό ψαλτήρι αλλά ντράπηκα. Μετά τήν Λειτουργία ωστόσο βρήκα τό θάρρος καί τούς ρώτησα πώς θά μπορούσα νά μάθω νά ψάλω. Μού είπαν νά πάω σέ κάποιον πού κάνει μαθήματα, «άν σέ βοηθάει καί η φωνή», έτσι μού είπαν.

Μεσολάβησε άλλη μιά περίοδος όπισθεν τού ψαλτηρίου πρίν αποφασίσω νά δεχθώ τήν πρόταση καί νά αλλάξω θέση πηγαίνοντας αυτήν τήν φορά στό πλάι. Πρίν από αυτό είχε προηγηθεί ένα επεισόδιο πού έπαιξε αποφασιστικό ρόλο: Ένας ενθουσιώδης παππάς μάζεψε κόσμο για μιά χορωδία για τόν εσπερινό τού Ευαγγελισμού γιατί θά είχε Δεσπότη. – Ξέρεις μουσική; Μέ ρώτησε. – Γρατζουνάω μιά κιθάρα καί τραγουδάω, τού είπα. – Τέλεια! Μού λέει καί μού χώνει στά χέρια τίς παρτιτούρες τού εσπερινού σέ βυζαντινή γραφή βεβαίως-βεβαίως! – Πανεύκολα! Μού λέει. Παιχνιδάκι αφού ξέρεις

μουσική! (μην μέ ρωτησετε τί έψαλα στην Ακολουθία!, αλλά τά προσόμοια, κάτι οι πρόβες, κάτι η ίδια η Ακολουθία, τά έμαθα απ'έξω!). Οι παρτιτούρες αυτές μού έδωσαν τό έναυσμα νά αναζητήσω οργανωμένη διδασκαλία βυζαντινής μουσικής.

Έκανα αυτήν τήν λίγο αυτοβιογραφική αναφορά για νά δώσω μιά ιδέα γά τά προσωπικά κίνητρα αυτής εδώ τής παρουσίασης και του περιεχομένου της, πράγμα πού θεωρώ γενικά απαραίτητο για νά μπορεί μιά άποψη νά αξιολογηθεί και νά αποκτήσει νόημα κατά τήν δημοσιοποίησή της. Η παρουσίαση μιάς θεωρίας χωρίς αναφορά στά προσωπικά βιωματικά κίνητρα τού δημιουργού της, είναι υπεύθυνη για τίς παραποιήσεις και τίς παρεξηγήσεις πού τελικά οδηγούν στην αυτονόμηση τής θεωρίας και στην διαστρέβλωση τού ίδιου τού σκοπού της. (Π.χ. αυτό νομίζω ότι έχει γίνει και μέ τήν νέα θεωρία τής βυζαντινής μουσικής, τήν θεωρία των «τριών διδασκάλων». Ασχολούμαστε μέ τό γράμμα τού νόμου και προσπαθούμε νά τό ερμηνεύσουμε αγνοώντας την ουσία, τό ποιά ανάγκη δηλ. έκανε τούς τρεις διδασκάλους νά προχωρήσουν στην αναμόρφωση τής παλαιάς γραφής και τής διδασκαλίας της. Όταν λέω ανάγκη, εννοώ προσωπική ανάγκη, ανάγκη πού πηγάζει από προσωπικό βιωματικό έλλειμα τού δημιουργού τής θεωρίας, και όχι τό αντίθετο, δηλ. την Θεωρία της Ανάγκης πού κατά κανόνα εκφράζεται από άλλους, μεταγενεστέρους πού προσπαθούν νά ερμηνεύσουν τά φαινόμενα τής ιστορίας. Αυτό πού παθαίνουν τότε οι «ερμηνευτές» αυτοί, είναι απλά νά δίνουν μιά άποψη τής ιστορίας προσαρμοσμένη στις σύγχρονες προσωπικές τους ανάγκες).

Αυτό τό «προσωπικό» μάς διαφεύγει συνεχώς. Παρασυρόμεθα εύκολα στην ανάλυση και τήν γενίκευση και ξεχνάμε ότι υπάρχει μιά αλήθεια μόνο πίσω από τά πράγματα: -η αλήθεια τού προσώπου, τού προσώπου τού κάθε ενός μας. Αυτού τού προσώπου πού συνεχώς εκφράζεται μέσα από τίς αδυναμίες και τά πάθη του. Μέσα σέ αυτο το πρόσωπο ευρίσκεται η αλήθεια όλου τού κόσμου και όχι σέ γενικεύσεις (γενικολογίες όπως λέγει ο Απόστολος). Η Ορθοδοξία, η πίστη μας, έχει τήν «μαγεία» νά είναι μιά συνεχής αναφορά σέ αυτήν τήν προσωπική αλήθεια τού κάθε ενός. Καλούμεθα νά είμαστε καθημερινοι «καυσοκαλυβίται», ό,τι χτίζουμε γύρω από τό εγώ μας κατά τήν διάρκεια τής ημέρας νά τό «καίμε» τό βράδυ κατά τόν εσωτερικό απολογισμό μας. Η όλη ζωή τής Εκκλησίας δέν είναι παρά αυτός ο συνεχής αγώνας.

Τό κέντρο τής εκκλησιαστικής ζωής είναι ο ναός και οι Ακολουθίες πού τελούνται σε αυτόν μέ κορυφαία τήν Θεία Ευχαριστία. Κάθε Ακολουθία είναι ένα «ταξίδι». Μιά αναδρομή στην ιστορία τής εκκλησίας, στους προφήτες, στους μάρτυρες, στό δράμα τού Αδάμ και του «περιουσίου λαού», στις ήττες και στις νίκες, στους θριάμβους και τίς θλίψεις, στον πόνο και τήν παρηγορία, και στην κορυφή όλων, στην θυσία, στην κένωση, στην απώλεια των πάντων και, μέσα από αυτήν τήν απώλεια στον τελικό θρίαμβο κατά τού θανάτου. Αυτό τό «ιστορικό» ταξίδι αντιστοιχεί εσωτερικά σέ αντίστοιχο ταξίδι τού εγώ, πού σκλαβωμένο από τήν αμαρτία δουλεύει για τόν ανελέητο Φαραώ, για νά λυτρωθεί μέ θαυματουργικό τρόπο από τόν Κύριο. Για νά πέσει γρήγορα πάλι στά δίχτυα τού πάθους, νά λησμονήσει, νά φονεύσει τούς προφήτες και νά περιπλανηθεί στην έρημο. Και εκεί πού περιμένει μέ πληγωμένο εγωισμό τον Κύριο τής Δόξης νά έλθει και νά τόν αποκαταστήσει απέναντι στους μισητούς εχθρούς του, νά συντριψει τούς αντιπάλους και νά εκδικηθεί μέ πύρινη ρομφαία, έρχεται ο Κύριος από τήν πίσω πόρτα, από εκεί πού δέν τόν περιμένει κανείς, όχι για νά γιατρέψει τίς πληγές

τού κοσμικού ανθρώπου αλλά νά τού ζητήσει τί; – Νά κενωθεί μέχρις εξουδενώσεως, μέχρι θανάτου, για νά αναστηθεί μαζί Του. Καί πεθαίνει Αυτός, ο Θεός καί Κύριος, πρώτος. Κάθε Ακολουθία μας είναι μιά επανάληψη τού ανθρωπίνου δράματος, της σταυρικής θυσίας καί της Αναστάσεως.

Οι Ακολουθίες μας είναι εξόχως ποιητικές καί σχεδόν καθ'ολοκληρίαν ασματικές. Έχουμε στιγμές αυτοσυγκεντρώσεως καί ενδοσκοπήσεως, έχουμε εμβατήρια εμπυχώσεως, παιάνες θριάμβου, ώρες αναπαύσεως, στιγμές θλίψης καί περισυλλογής, αναφορές στό μέλλον καί τό παρελθόν, στην απώλεια καί τήν ελπίδα, στό νύν καί στό αεί, στην γή καί τόν ουρανό, στόν θάνατο καί στην ελπίδα, στόν φόβο καί τό θάρρος, στό σκοτάδι καί τό φώς.

Κάθε Ακολουθία είναι μιά λιτανεία καί ταυτόχρονα μιά εκστρατεία. Ακολουθούμε τούς επί κεφαλής, τούς ιερείς, σέ συνεχή διάλογο μαζί τους. Οι ευχές τους απευθύνονται σέ εμάς σάν προτροπές, σάν συνθήματα, καί εμείς απαντάμε εν χορώ: «Κύριε ελέησον», «Παράσχου Κύριε», «Σοί Κύριε». Κατά διαστήματα κάνουμε στάσεις καί οι διάλογοι ανανεώνονται καί πάλι ξεκινάμε, άλλοτε μέ γοργό βήμα καί άλλοτε αργά. Τά συναισθήματα εναλλάσσονται μέσα από τήν εναλλαγή τών ποιητικών κειμένων καί κυρίως μέσα από τήν μουσικότητα πού επενδύει τά λόγια. Όσο πλησιάζουμε στην κορυφή, στόν βωμό τής θυσίας, ο ρυθμός πέφτει, γίνεται πίο αργός, οι στάσεις πίο πυκνές, οι ιερείς καλούν τόν λαό νά μένει συγκεντρωμένος στό επικείμενο μέγα γεγονός τής θυσίας τού Αμνού καί τής Θείας Μεταλήψεως.

Σέ αυτόν τόν παλλαϊκό ξεσηκωμό, σέ αυτόν τόν αγώνα, σέ αυτήν τήν πορεία, κανείς δέν μπορεί νά είναι αμέτοχος καί απαθής. Μικροί, μεγάλοι, νέοι καί γέροι, καλούνται νά συμπορευθούν στηρίζοντας, προτρέποντας καί συμπληρώνοντας ο ένας τόν άλλον. Οι συνεχείς «στάσεις» καί οι επαναλαμβανόμενοι διάλογοι βοηθάνε τόν κάθε ένα νά επαναφέρει τον νού του από τήν ατομική εσωτερική περιπλάνηση στην συλλογική προσευχή. Η εν χορώ ανταπόκριση στίς παραινέσεις τών ιερέων εκφράζει τήν ενότητα τού ποιμνίου έναντι τού Κυρίου καί αλλήλων. Τό όλο γίνεσθαι τών Ακολουθιών μας απαιτεί συλλογική συμμετοχή, αποβλέπει σέ συλλογική συμμετοχή καί εκφράζει τήν λειτουργία τής Εκκλησίας ως Σώμα Χριστού, ως ενιαίου οργανισμού.

Οι Ακολουθίες μας είναι κατ'εξοχήν ασματικές. Άρα η συλλογική συμμετοχή για νά είναι τέτοια, συλλογική δηλ., πρέπει νά γίνεται συντονισμένα, εναρμονισμένα καί μελωδικά. Υπάρχει εδώ τό ερώτημα: «Γιατί νά είναι οι Ακολουθίες μας ασματικές;». Δέν είμαι σέ θέση νά απαντήσω «επιστημονικά» μπορώ όμως νά πώ ότι:

-Πρώτον: Έτσι είναι, αυτή είναι η παράδοσή μας καί τήν ακολουθούμε

-Δεύτερον: Η μουσική επένδυση, η μελωδικότητα καί ο ρυθμός παρατηρούνται σέ όλες τίς συλλογικές εκφράσεις τών λαών ανά τόν πλανήτη, άρα καί από ανθρωπολογική-κοινωνιολογική πλευρά η μουσική εκφράζει μιά βαθύτερη αναγκαιότητα τού ανθρώπου καί,

- Τρίτον καί σπουδαιότερον: Μού αρέσει! Μού αρέσει νά συμμετέχουμε καί νά ψέλνουμε όλοι μαζί. Δέν μού αρέσουν οι αποκλεισμοί καί οι αποκλειστικότητες καί δέν αρμόζουν στην Εκκλησία τού Χριστού. Στίς Ακολουθίες όχι μόνον επιτρέπεται αλλά μάλλον επιβάλεται νά συμμετέχουν όλοι. Η προσευχή δέν τελείται «δι' αντιπροσώπου» καί η ψαλμωδία είναι προσευχή. Όποιος θέλει νά είναι πρώτος καλείται νά γίνε «πάντων διάκονος». Δέν υπάρχουν προνόμια ούτε «καρέκλες». Δέν υπάρχει χώρος για

ιδιοτροπίες και «καπρίτσια». Υπάρχει πολύς χώρος για συν-χώρηση, για συμπόρευση, για κατανόηση, για υποχώρηση, για αλληλοβοήθεια.

Μήπως όμως δέν μπορούν νά ψάλλουν όλοι;

Όταν όλοι μπορούν νά μάθουν νά μιλάνε, νά διαβάζουν και νά γράφουν, μπορούν όλοι και νά μάθουν νά ψάλλουν. Και εν πάση περιπτώσει δέν μπορεί νά αποκλείεται κανείς, δέν μπορεί νά τίθεται η εκφραστικότητα και η συμμετοχή υπό περιορισμόν. Αυτό αποδυναμώνει τήν ίδια τήν δυναμική τής Εκκλησίας.

Η λειτουργική ζωή είναι τό κέντρο τής εκκλησιαστικής ζωής. Και η ψαλτική είναι η φωνή τής εκκλησιαστικής ζωής. Για να συμμετάσχει κάποιος ψυχή τε και σώματι στήν Εκκλησία πρέπει νά μιλάει κιόλας, ή εν πάση περιπτώσει νά μπορεί νά μιλάει όταν θέλει, όταν νοιώθει τήν ανάγκη. (Αλλά και τό «πρέπει» εδώ πού τά λέμε δέν θά ήταν και τόσο «κακό»: π.χ. θά μπορούσε κάθε ενδομάδα νά αναλαμβάνει ένας άνθρωπος ή μιά ομάδα, μιά παρέα άσχετα από ψάλτες και ψαλτήρια, νά προετοιμάζει και νά λέει στίς ακολουθίες τά αναγνώσματα: Προφητείες, εξάψαλμο, συναξάριο, Απόστολο, Σύμβολο τής πίστεως και Κυριακή προσευχή. Αυτή η ομάδα θά άλλαζε κάθε εβδομάδα – κάθε Κυριακή π.χ. από μια λίστα ενδιαφερομένων.)

Εάν αρχίσουμε νά εξετάζουμε το τεχνικό κομμάτι, τό πώς δηλ θά ανοίξουμε τόν δρόμο για οριζόντια συμμετοχή στις Ακολουθίες, θά βρούμε δρόμο. Φοβάμαι όμως ότι τό πρόβλημά μας δέν θά είναι στόν τεχνικό τομέα αλλά στό καθεστώς τής τυπικότητας πού κυριαρχεί στίς εκκλησίες μας και στόν ορισμό τού ψαλτηρίου ως χώρου πού κατ' έθος ή «κατ' επάγγελμα» ανήκει σέ συγκεκριμένους ανθρώπους.

Η τυπικότητα:

Η τυπικότητα έχει δύο πλευρές, τήν εσωτερική και τήν εξωτερική.

Η εσωτερική τυπικότητα αποτελεί τό εσωτερικό εμπόδιο, τόν φόβο τού νά εκτεθούμε στά μάτια τών υπολοίπων. Εάν δέν εκτεθούμε πώς θά διορθωθούμε όμως; Αν δέν εκτεθούμε πώς θά γνωρίσουμε τόν εαυτό μας και τίς αμαρτίες πού μάς καταδυναστεύουν; Τέλος, εάν στήν εκκλησιαστική μας παρουσία παραμένουμε «κουμπωμένοι» και άγνωστοι ουσιαστικά στόν διπλανό μας πώς θά συγχωρήσουμε (συν-χωρήσουμε) και θά ενωθούμε για νά γίνουμε μιά ποιμνη υπό έναν Ποιμένα; Πρέπει νά εκτεθούμε, λοιπόν, μέσα στήν Εκκλησία, είναι απαραίτητο νά έρθουμε σέ σύγκρουση μέ τούς φόβους και τίς προκαταλήψεις μας, νά αφήσουμε νά φανεί η πλευρά τής αδυναμίας μας ενώπιον των άλλων. Για νά χάσουμε ίσως σέ ατομική «υπόληψη» αλλά νά κερδίσουμε σέ αδελφική ενότητα.

Η εξωτερική τυπικότητα δέν είναι παρά μιά επανάληψη τών κοσμικών συνθηκών. Ειδικά για τό ψαλτήριο ισχύει εν πολλοίς ότι ο χώρος «κατ' έθος» ή –ακόμη χειρότερα!- κατ' επάγγελμα είναι μή προσπελάσιμος για τόν «κοινό πιστό», ενώ είναι ακόμη και μέ φυσικό τρόπο –κιγκλιδώματα- αποκομμένο από τό σώμα τής Εκκλησίας. Τό μήνυμα είναι σαφές: «Μήν εισέρχεσθε, απαγορεύεται η είσοδος εις τούς μή έχοντας εργασίαν».

Δέν θέλω νά κάνω ιδιαίτερα σχόλια για αυτό. Ο κάθε ένας άς κάνει τίς δικές του σκέψεις, αλλωστε τό σημείο αναφοράς από τό οποίο εκπορεύεται αυτή η κριτική στάση τό έχω ήδη δώσει και είναι μάλλον εκ διαμέτρου αντίθετο από τήν **τρεχουσα πρακτική**. Θά ήθελα απλά νά σημειώσω ότι αυτή η **τρέχουσα πρακτική** ευθύνεται για τό ότι τά ψαλτήρια και οι σχολές ψαλτικής γίνονται χώροι όπου περισσεύουν οι ιδιοτροπίες, οι

εγωισμοί, οι αυθαιρεσίες και ο ανταγωνισμός ενώ ο λαός παραμένει «άμουςος». Είμαι δέ πεπεισμένος ότι εάν αυτή η «τρέχουσα πρακτική» είχε την ίδια εφαρμογή στον τομέα της ανάγνωσης και της γραφής, ο πολύς λαός θα παρέμενε αναλφάβητος! Τό θέμα μπορεί να πλατύνει όπως πλαταίνει από μόνο του κάθε ζήτημα πού δέν εξετάζεται από την πλευρά της εξειδίκευσης.

Τό θέμα της συμμετοχής τού εκκλησιάσματος στην λειτουργική ζωή έχει τεθεί πολλάκις, δέν είναι επ' ουδενί κάτι πού δέν είναι αναγνωρίσιμο σάν θέμα. Υπάρχει λοιπόν σάν θέμα στους κόλπους της Εκκλησίας και κατά καιρούς γίνονται διάφορες προσπάθειες «βελτίωσης» της συμμετοχής όπως π.χ. να διαβάζεται από μετάφραση ο Απόστολος (ή καλύτερα και από μετάφραση), να λέγεται εν χορώ από τό εκκλησίασμα τό Σύμβολον της Πίστεως και η Κυριακή προσευχή και να γίνονται εκφώνως οι μυστικές Ευχές. Τό θέμα είναι λοιπόν αναγνωρίσιμο, δέν γεννήθηκε μόνον στό κεφάλι τό δικό μου. Η δική μου άποψη λοιπόν είναι ότι δέν μπορείς να κάνεις προσπάθειες βελτίωσης της συμμετοχής διατηρώντας ένα καθεστώς ψαλτηρίου πού εκ τών πραγμάτων αποκλείει ή άν θέλετε πίο ήπια, αποτρέπει την ευρύτερη συμμετοχή τού εκκλησιάσματος στα εκκλησιαστικά δρώμενα. Είναι παράδοξο φαινόμενο – μήν κοιτάτε πού τό έχουμε συνηθίσει! – οι διάλογοι τών ιερέων μέ τόν χορό να γίνονται ως επί σκηνης μέ τό λοιπό εκκλησίασμα στην θέση τού σιωπηλού θεατή. Οι χοροί να διαγωνίζονται ή να «διαγκωνίζονται» μέ μουσικές εξάρσεις και τό εκκλησίασμα να ασκείται στην σιωπηλή ορθοστασία, την υπομονή και την αυτοσυγκέντρωση. Αυτό είναι αυτό πού θέλουμε, αυτό πού ζητάμε και αυτό πού περιμένουμε να βρούμε στην εκκλησία; Όχι δέν περιμένουμε να βρούμε αυτό τό πράγμα αλλά τό συνηθίσαμε και έχουμε κάνει μία σύμβαση, λίγο πολύ σιωπηλή, να μήν θίγουμε κάποια πράγματα όσο και εάν ξέρουμε ότι πάνε στραβά.

Η εκκλησία είναι χώρος διακονίας, είναι ο χώρος εκείνος όπου ο πρώτος καλείται να είναι «διάκονος όλων» κατά τό πρότυπον τού Κυρίου. Εάν αυτό είναι σχήμα λόγου και δέν παίρνει σάρκα και οστά μέσα στις σχέσεις τών αδελφών, τότε δέν έχουν και πολύ άδικο οι αιρετικοί πού μάς καταλογίζουν ταπεινολογία (και όχι ταπείνωση). Εάν οι σχέσεις τών «αδελφών» είναι αδελφικές μόνον και εφ' όσον στα πλαίσια κάποιας άτυπης σύμβασης, αποφεύγουμε να εκφράζουμε όσα μάς ενοχλούν, τότε άδικο πάνε τά ξενύχτια μας, οι ορθοστασίες μας και οι ψαλμωδίες μας. Και είναι κρίμα κι' άδικο για μάς τούς ίδιους, να κοπιάζουμε, να «λειώνουμε» στα στασίδια και στό τέλος να μήν ωφελούμεθα τίποτε αλλά «μάλλον θόρυβος να γίνεται»...

Προσπάθησα επανειλημμένα να κάνω κουβέντα για αυτά τά θέματα μέ ανθρώπους πού «έχουν φάει τά νιάτα τους» στό ψαλτήρι. Μάταιος κόπος. Τό ζήτημα ήταν από αδιάφορο έως ενοχλητικό. Έχω γίνει, και έχετε γίνει, μάρτυρες τραγικών και ιλαροτραγικών καταστάσεων στα ψαλτήρια. Πέρα από την διάσταση τού «κουτσομπολιού» ωστόσο δέν προχωράμε συνήθως. Και όσοι προχωρούν παραπέρα συνήθως τό κάνουν γιατί υπερασπίζονται την δική τους «ψαλτική ορθότητα» έναντι της «εσφαλμένης» τών άλλων και όχι γιατί «κάτι στραβό υπάρχει στα ψαλτήρια» σάν καθεστώς.

Λοιπόν εγώ πιστεύω ότι τό «κλήμα είναι στραβό». Δέν ξέρω πώς προέκυψε ιστορικά αυτή η κατάσταση και έφτασε να γίνει «παράδοση», αλλά ξέρω πώς πρέπει να αλλάξει. Ειδικά τά νέα παιδιά πρέπει να ενθαρρύνονται, να προτρέπονται, να τούς ανοίγεται ο

δρόμος από μικρά, νά διαβάζουν όλα, νά έρχονται στά ψαλτήρια, νά συμμετέχουν ελεύθερα, νά ξεπεράσουν τό «δέος» τής αυτο-εκθέσεως, τού λάθους, τού «φάλτσου».

Οι μεγάλοι έχουν παγιωμένες απόψεις και αντιδρούν σέ κάθε προσπάθεια αλλαγής τών συνήθειών τους, όσο κακές και εάν είναι. Εμείς όμως δέν πρέπει νά μείνουμε κολλημένοι εκεί, πρέπει νά γίνουμε «πολλώ κάρρονες», πολύ καλύτεροί τους. Τό όλο κλίμα τής αλλαγής τής σχέσης τού ψαλτηρίου μέ τό λοιπό εκκλησίασμα, τού εκκλησιάσματος μέ τό ψαλτήριο, και όλων μαζί μέ τό γίνεσθαι τών ιερών ακολουθιών πρέπει νά περάσει από τά κατηχητικά και τίς σχολές βυζαντινής μουσικής. Πρέπει νά καλλιεργηθεί η ιδέα ότι στίς ακολουθίες συμμετέχουμε, ότι η ακολουθία και η εκκλησία είναι ευθύνη όλων μας. Το εκκλησίασμα αποτελεί το σώμα της Εκκλησίας και συμμετέχει στις ακολουθίες σε οργανική ενότητα. Όταν το σώμα είναι απορροφημένο σε μια δραστηριότητα, κάθε του μέλος και αίσθηση είναι εστιασμένη εκεί και δεν αντιλαμβάνετα πολλές φορές αυτά που συμβαίνουν γύρω του. Στην Εκκλησία συμβαίνει το αντίθετο. Εάν όλα τα μέλη δεν είναι εστιασμένα επί τω αυτώ, τότε δεν μπορεί να δημιουργήσει ενιαίο σώμα. (Κοιτάξτε μια παρέα που βρίσκετα στο κέφι: άλλος τραγουδάει, άλλος χτυπάει παλαμάκια, άλλος χορεύει, άλλος λικνίζεται ρυθμικά, άλλος βγάζει κραυγές και όλοι μαζί συντονίζονται στο ρυθμό και το μέλος της μουσικής που αποτελεί τον κινητήριο μοχλό και τον συνδετικό ιστό συνάμα αυτού του συντονισμού. Αυτός που δεν συμμετέχει είναι εκτός σώματος των υπολοίπων, «ξενέρωτος», δηλαδή σαν το ψάρι έξω από τα νερά του που λέμε χαρακτηριστικά).

Οι μελωδίες της εκκλησίας δεν είναι ξέφρενες, δεν καλούν σε ξεφάντωμα των αισθήσεων, εκφράζουν άλλο ήθος, αλλά έχουν τον ίδιο κινητήριο και συνδετικό ρόλο. Η **ποίηση** δίνει στο **λόγο** δύναμη και η **μουσική** τον ανυψώνει από τη γη, του δίνει φτερά. Έχετε δει πώς όταν υπάρχει σε ένα δωμάτιο ένα μουσικό όργανο εκεί που μιλάμε καμμιά φορά, συντονίζεται η μια χορδή του και πάλλεται στον ήχο της φωνής μας. Κα μοιάζει τότε σαν να συμμετέχει και το όργανο από τον τοίχο που κρέμεται, στο λόγο μας. Έτσι περνάει η μελωδία από τς ψυχές, σαν αύρα και συντονίζει κάθε έναν ανάλογα με την ψυχική του **ιδιοσυχνότητα** και ανάλογα και με το ποιόν της μουσικής. Η διαφορετικότητα των ήχων αντικατοπτρίζει ακριβώς την διαφορετικότητα των ψυχών και των εσωτερικών καταστάσεων.

Πρέπει να περάσουμε λοιπόν το **μήνυμα** ότι την ακολουθία δεν την κάνουν ο **παπάς και ο ψάλτης**, αλλά όλοι μαζί. Κανένας δεν είναι περιτός, κανένας-πλήν ιερέως-αναντικατάστατος, αλλά και κανείς δεν υποκαθιστάται από κάποιον άλλον.

Για να κλείσω θα ήθελα να πώ δυο πραγματάκια ακόμα, επιγραμματικά.

1. **Αυτά που διαμοίβονται στα ψαλτήρια** και αυτά που συμβαίνουν με τους ψάλτες τα ξέρουμε όλοι και **δεν αποτελούν εξαιρέσεις αλλά μάλλον τον κανόνα**. Εκτός από το ότι όλοι καταγόμαστε από τον Αδάμ και την Εύα και είμαστε φορείς του προπατορικού αμαρτήματος, και φέρουμε τα στίγματα της πώσης του ανθρώπου στο σώμα και το πνεύμα μας, **έχουμε να πούμε τίποτα άλλο** ή κλείνουμε το στόμα και αφήνουμε το «στραβό» να συνεχίζει την παράδοσή του? Ας κρίνει ο καθένας...

2. **Η διδασκαλία της Ψαλτικής:**

Καταλυτικός παράγοντας για να διαμορφωθεί η κατάλληλη διδασκαλία Ψαλτικής είναι ο στόχος: Θα κάνουμε διδασκαλία ωδείου ή διδασκαλία παλαικής

επιμόρφωσης; (το ένα βέβαια δεν αποκλείει το άλλο! «Δεί γάρ τούτο ποιείν κακείνο μή αφιέναι!»). Είμαι πεπεισμένος ότι τεχνικά μπορούν να υπάρξουν λύσεις. Το βασικό όμως είναι, η διδασκαλία, είτε στο ένα είτε στο άλλο επίπεδο, να εστιάζει στο ότι :

- Μαθαίνουμε να ψέλνουμε για να συμμετέχουμε, για να μπορούμε να ενσωματωθούμε στο σώμα της Εκκλησίας. Γι' αυτό λοιπόν μαθαίνουμε ψαλτική και γι' αυτό είναι σημαντικό και απαραίτητο να μάθουμε ψαλτική. Μάθημα λοιπόν και συμμετοχή είναι αλληλένδετα. Ερχόμαστε στην προπόνηση και παίζουμε στον αγώνα, όχι κάποιιοι, αλλά όλοι. Κάποιοι παίζουν καλύτερα, κάποιοι έχουν ταλέντο. Δεν θα τους το κόψουμε, όσο πιο πολλά ταλέντα, τόσο πιο βαθύς ο πάγκος του ψαλτηρίου! Οποιος έχει όρεξη ας ετοιμάζει με τη σειρά του να μας λέει κάποια μονοφωνάρικα τροπάρια. Δεν χρειάζεται να λέμε το Χερουβικό εν χορώ, ή μπορούμε να το λέμε εν μέρει έτσι και εν μέρει αλλιώς, δεν θα σκάσουμε γι' αυτό. Το σημαντικό είναι ο σκοπός: Θεωρώ απαραίτητο να μάθει κάποιος μέσα στην εκκλησία ψαλτική, όπως είναι απαραίτητο να ξέρει γραφή και αναγνώση.

3. Το Τεχνικό κομμάτι:

Η νέα μέθοδος της μουσικής γραφής μας δέν είναι «καλή» ή «κακή» αλλά η συλλαβιστική διδασκαλία της βυζαντινής μουσικής βοηθά όσο και η συλλαβιστική ανάγνωση όταν μαθαίνει κανείς να διαβάζει..

Είναι αλήθεια ότι μαθαίνοντας το αλφάβητο καταρχήν, και κατόπιν συλλαβές, μπορείς να προχωρήσεις στη συνέχεια στη σύνταξη λέξεων και προτάσεων. Είναι επίσης αλήθεια όμως, ότι η μέθοδος αυτή, η συλλαβιστική, έχει πλέον καταργηθεί και τα παιδιά μαθαίνουν κατευθείαν να κάνουν προτάσεις. Χωρίς να περνάνε από τη συλλαβιστική αναγνώση-αναγνώριση των λέξεων, μαθαίνουν να τις αναγνωρίζουν κατευθείαν ως σύνολα και ως έννοιες. Δεν ξέρω πότε άρχισε ο συλλαβισμός ως μέθοδος διδασκαλίας, αλλά ξέρω ότι έχει καταργηθεί εδώ και 40 χρόνια και βάλει... Κανείς δεν μετάνιωσε γι' αυτό και κανείς δεν το πεθύμησε.

Νομίζω πώς το ίδιο πρέπει να κάνουμε και στην Ψαλτική: Δέν καταργούμε ούτε αλλάζουμε τούς κανόνες γραφής και ανάγνωσης, τά γράμματα και τίς λέξεις. Δέν καταργούμε τίς ...συλλαβές. Καταργούμε όμως τόν συλλαβισμό σάν μέθοδο εκμάθησης. Οχι συλλαβισμούς με σύμβολα που θα συνθέσουν μελωδία χωρίς λόγια πρώτα και μετά θα ντυθούν με λέξεις, αλλά απευθείας μουσικές λέξεις, προτάσεις και έννοιες.